

ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ УКРАЇНИ ТА ПРІОРИТЕТИ ЇЇ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ

ТЮРИНА Ніла

кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0003-1337-1460>
e-mail: nilatyurina@gmail.com

НАЗАРЧУК Тетяна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-9153-0733>
e-mail: nazarchuktatiana@gmail.com

КАРВАЦКА Наталія

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-4490-4402>
e-mail: natasha.karvatska@gmail.com

ГУРНИЦЬКИЙ Олексій

здобувач
Хмельницький національний університет

У статті проаналізовано основні макроекономічні показники, що характеризують рівень розвитку економіки України з 1991 по 2022 рр. За період, що аналізується, визначено чотири економічні кризи національної економіки. Детальніше розглянуто наслідки четвертої кризи, спровокованої війною Росії проти України. Визначено основні здобутки та переваги української економіки у до воєнний період, що стосуються агро- та ІТ-секторів. Акцентовано увагу на проблемах та можливих їх наслідках щодо ІТ-сектору у воєнний та післявоєнний періодах. Виконано аналіз зовнішньоекономічної діяльності країни за період з 1996 по 2022 роки, де відслідковується прямий взаємозв'язок динаміки зміни основних показників цієї діяльності з валовим внутрішнім продуктом, що підтверджує рівень експортної і імпоротної залежності української економіки. Встановлено, що наразі відбулась динамічна переорієнтація зовнішньої торгівлі України на європейські ринки та нові логістичні маршрути. Визначено основні складові впливу на розвиток національної економіки у повоєнний період. Розглянуто структурно і змістовно план повоєнної відбудови України та визначено основні умови його реалізації. Охарактеризовано пріоритети розвитку економіки України у повоєнний період, зроблено акценти на проблемах з людським потенціалом та його адаптації до нових викликів, а також пошуку нових шляхів реалізації економічного потенціалу країни.

Ключові слова: управління, економічна криза, зовнішньоекономічна діяльність, національна економіка, людський потенціал

EFFICIENCY OF MANAGING THE ECONOMY OF UKRAINE AND ITS POST-WAR DEVELOPMENT OBJECTIVES

TYURINA Nila, NAZARCHUK Tatiana, KARVATSKA Natasha, HURNYTSKYI Oleksii

Khmelnytskyi National University

The article analyzes the main macroeconomic indicators characterizing the level of development of the Ukrainian economy from 1991 to 2022. For the period under analysis, four economic crises of the national economy are identified. The consequences of the fourth crisis, provoked by Russia's war against Ukraine, are considered in more detail. The main achievements and advantages of the Ukrainian economy in the pre-war period related to the agricultural and IT sectors have been determined. Attention is focused on problems and their possible consequences regarding the IT sector in the war and post-war periods. An analysis of the country's foreign economic activity for the period from 1996 to 2022 was carried out, where the relationship between the dynamics of changes in the main indicators of this activity and the gross domestic product is monitored, which confirms the level of export and import dependence of the Ukrainian economy. It has been established that there has been a dynamic reorientation of Ukraine's foreign trade to European markets and new logistics routes. The main components of influence on the development of the national economy in the post-war period are determined. The post-war reconstruction plan of Ukraine was considered structurally and substantively, and the main conditions for its implementation were determined. The priorities of the development of the economy of Ukraine in the post-war period are characterized, emphasis is placed on the problems with human potential and its adaptation to new challenges, as well as the search for new ways of realizing the country's economic potential.

Keywords: management, economic crisis, foreign economic activity, national economy, post-war reconstruction plan, human potential

ТЮРИНА, Н., НАЗАРЧУК, Т., КАРВАЦКА, Н., & ГУРНИЦЬКИЙ, О. (2023). ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ УКРАЇНИ ТА ПІОРИТЕТИ ЇЇ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ. *Development Service Industry Management*, (3), 148–153. [HTTPS://DOI.ORG/10.31891/DSIM-2023-3\(23\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3(23))

TYURINA, N., NAZARCHUK, T., KARVATSKA, N., & HURNITSKYI, O. (2023). EFFICIENCY OF MANAGING THE ECONOMY OF UKRAINE AND ITS POST-WAR DEVELOPMENT OBJECTIVES. *Development Service Industry Management*, (3), 148–153. [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3\(23\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3(23))

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Українська економіка, як самостійна національна економіка, почала свій розвиток з проголошення незалежності країни у 1991 році. За більше ніж тридцятирічний період було проведено велику кількість різноманітних економічних реформ з різною результативністю. Зважаючи на те, що Україна володіла одним з найкращих у Східній Європі технологічним потенціалом у 1991 році, очікуваного та бажаного результату в економіці досягнуто не було. За весь період українська економіка не змогла перейти рівень ВВП у 200 млрд. дол. і лише 2021 році зазначений поріг було досягнуто. Однак, незважаючи на повільні темпи економічного зростання, було визнано, що наша країна стала одним із гарантів світової продовольчої безпеки та посідає перше місце у світовому аутсорсингу IT- технологій. Позитивна тенденція економічного зростання нашої економіки була перервана військовою агресією Росії проти України. Наразі надзвичайно актуальним для продовження поступального зростання економіки стає післявоєнна її відбудова, пріоритети та напрями повоєнного розвитку. Цьому і присвячене це дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій

Дослідження, що стосуються економічного розвитку нашої країни, проводились постійно. Ними займалися як окремі науковці так і профільні наукові інституції. Тематика досліджень стосувалась моделей управління економікою, аналізу її стану, наслідків впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, розробки прогнозів на перспективу тощо. До науковців, які постійно аналізували процеси розвитку економіки України доцільно віднести: О. Алімова, О. Амошу, В. Гейца, І. Курило, В. Ланового, В. Пензеніка, О. Охрименко, О. Савченко, О. Устенка та багатьох інших. Однак, необхідно відмітити політичну заангажованість багатьох економічних досліджень. Правлячі політичні еліти часто не реагували відповідним чином на рекомендації науковців щодо напрямків та пріоритетів розвитку національної економіки. В пріоритеті були не національні, а регіональні чи власні інтереси. Війна Росії проти України, що розпочалась на початку 2022 року, чітко означила усі проблеми національної економіки, труднощі з наповненням дохідної частини бюджету тощо. Тому виживання під час війни та повоєнне відновлення економіки потребують кардинальних змін в управлінні, пошуку нових шляхів її розвитку. Наразі наукові напрацювання щодо подальшого поступу економіки носять більше практичний, а ніж теоретичний характер та реалізовані у відповідному Плані повоєнної відбудови економіки України. Це є позитивним, зважаючи на термінову нагальну потребу у визначенні пріоритетів та напрямів розвитку економіки України у повоєнний період та обмеженість часу для досягнення давно очікуваних результатів.

Формулювання цілей статті

Метою статті є оцінювання результатів розвитку економіки України та визначення пріоритетів її повоєнного розвитку.

Виклад основного матеріалу

Економіку будь-якої країни найкраще характеризують два основних макроекономічних показники: обсяги валового внутрішнього продукту та промислового виробництва. Для виконання порівняння цих показників за тривалий період доцільно їх представляти через відповідні індекси до попереднього року. Динаміка зміни основних макроекономічних показників за період з 1991 р. по 2022 р., що наведена на рисунку 1, чітко відображає чотири кризи в економіці України.

Перша криза (1991-2000 рр.) спровокована розпадом СРСР, розривом усіх традиційних зв'язків щодо розподілу та кооперації праці. Також причинами були: недосконала структура виробництва; енергетична залежність від інших країн; зовнішня конкуренція та посилення внутрішньої; низький рівень конкурентоспроможності продукції тощо. Найбільші темпи падіння ІВВП спостерігаються у 1994 році (22,9%). У 2000 році ВВП України складав третину від рівня 1991 року і лише у 2006 році значення цього показника перевершило рівень 1990 року. Після 1999 р. спостерігається позитивна динаміка зміни ВВП до 2008 року. У 2004 році спостерігається зростання ІВВП на 12,1 %, однак цей розвиток мав екстенсивний характер, економіка залишилась енерговитратною, низькопродуктивною, слабо диверсифікованою, неконкурентоспроможною та залежною від зовнішніх джерел сировинних та енергетичних ресурсів.

Друга криза (2008-2009 рр.) в економіці України відбулась через негативний вплив світової фінансово-економічної кризи. Економіка країни залишалась не конкурентоспроможною, експортно

орієнтованою та розвивалась завдяки низьким цінам на енергоносії та інфраструктуру. Зниження ВВП до попереднього року сягнуло до 15,9%, це був найгірший результат серед європейських країн.

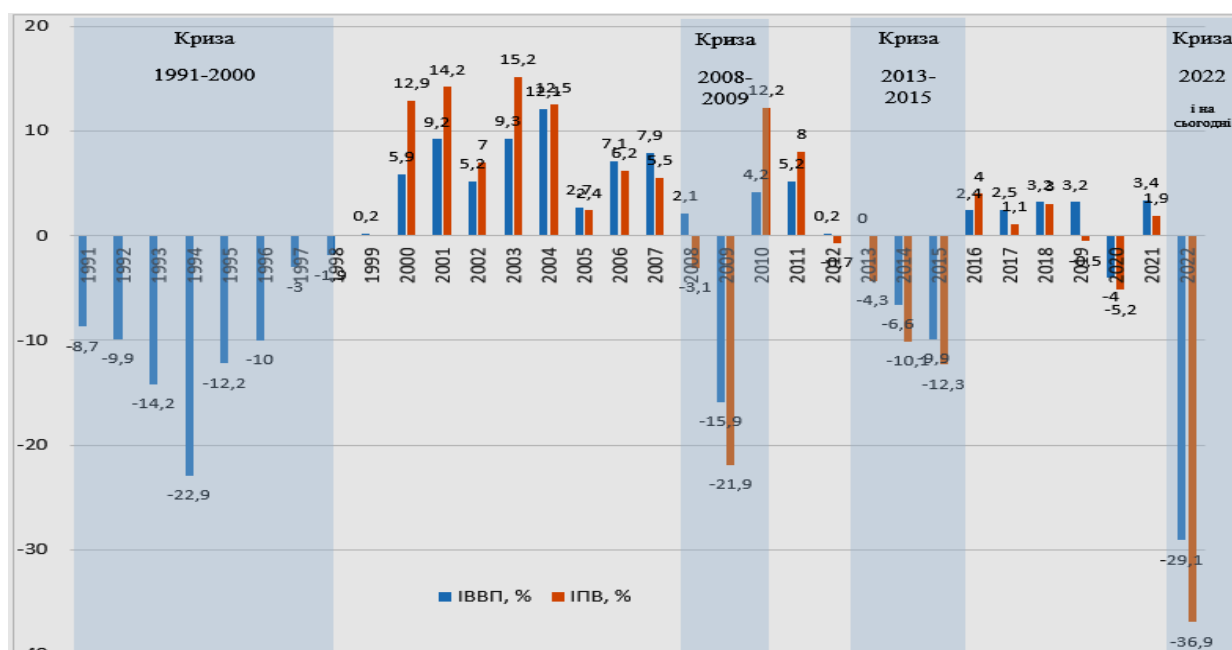


Рис. 1. Динаміка зміни основних макроекономічних показників розвитку економіки України у відсотках до попереднього року (ІВВП – індекс валового внутрішнього продукту, ІПВ – індекс промислового виробництва)
Сформовано авторами з використанням [1]

Причиною третьої кризи (2013-2015рр) було протистояння політичних та бізнес еліт і громадянського суспільства, також анексія АР Крим та військові дії на Сході країни; високий рівень корупції; низький рівень довіри до системи державного управління; низький зовнішній попит; зниження купівельної спроможності населення; звуження кредитної активності; погіршення фінансового стану господарюючих суб'єктів тощо.

Детально про стартовий потенціал економіки України, вибір моделі управління, причини та наслідки перших трьох криз було розглянуто нами у попередніх публікаціях [4,6]. Зосередимо увагу на четвертій кризі в економіці України, що розпочалась 24.02.2022 р. з повномасштабною війною Росії проти України та наразі триває. Валовий внутрішній продукт за 2022 р. знизився у порівнянні з минулим роком на 29,3%, промислове виробництво - на 36,9%. За даними Центру економічних стратегій у 2022 році іноземне фінансування складало 36% від бюджету України. В держбюджеті 2023 року було закладено дефіцит в межах 20%. Державний борг сягнув рекордних 6,4 трлн грн., що є майже рівним до обсягу ВВП. Середні доходи населення знизились на 14-15%, значно збільшився рівень безробіття в країні. Внутрішній попит, що сприяв зростанню ВВП, знизився на 30 % - 35% [1,2].

Відомо, що до війни Україна була одним з найбільших виробників сільськогосподарських та харчових продуктів, вважалась одним із гарантів світової продовольчої безпеки. Також за даними Global Sourcing Association Україна посідала перше місце у світовому аутсорсингу ІТ- технологій, де були задіяні понад 200 тис. висококваліфікованих ІТ-фахівців. Лише у 2021 році для реалізації ІТ-технологічних стартапів засновниками було залучено 2,35 млрд доларів. Слід зазначити, що в умовах війни та численних викликів ІТ-індустрія показує високу стійкість. Попри складну безпекову ситуацію, фізичне пошкодження майна та обладнання, роботу в умовах блекаутів ця галузь є чи не єдиною, що не втратила позитивний тренд розвитку. Цьому сприяла швидка релокація окремих компаній у західні і центральні регіони України, супутниковий інтернет, альтернативні джерела енергії тощо [3].

Проте актуальною проблемою є втрата через війну іноземних замовлень. Іноземні партнери та клієнти вагаються підписувати нові угоди із вітчизняними ІТ-компаніями. Ризики відсутності електроенергії та інфраструктурні проблеми, а також безпекові проблеми зупиняють зарубіжних замовників цих послуг від співпраці з українськими компаніями. Однак рівень професіоналізму українського ІТ-сектору для багатьох іноземних партнерів перекидає ризики війни.

Складним залишається питання щодо виїзду спеціалістів ІТ-сектору за кордон. Наразі необхідно врегулювати це питання, воно позитивно вплине на укладання нових контрактів з іноземними клієнтами та партнерами, а також дозволить краще презентувати вітчизняну ІТ-індустрію на світовому ринку.

Великою проблемою ІТ-сектору стало й відновлення сплати ПДВ із січня 2023р. Це призвело до підвищення вартості інформаційних продуктів (до 20%), негативно вплинуло на цифровізацію вітчизняного бізнесу, особливо у сфері military-tech.

Розглянемо ще одну важливу складову нашої економіки, зважаючи на її експортну орієнтованість, - зовнішньоекономічну діяльність. В структурі експорту нашої країни переважає продукція з низькою доданою вартістю та низьким рівнем інноваційно-технологічного розвитку, майже дві третини експорту – сировинні товари, що підтверджує пасивну роль України у міжнародному розподілі праці. Відсутність результативних структурних змін в економіці країни призвело до накопичення зовнішньоекономічних проблем. На рисунку 2 наведено статистичні дані щодо обсягів експорту та імпорту країни з 1996 до 2022 рр. [4,1]. Негативна динаміка зміни обсягів експорту і імпорту співпадає з динамікою ВВП за аналогічний період, що підтверджує значимість зовнішньоекономічної діяльності в економіці країни.

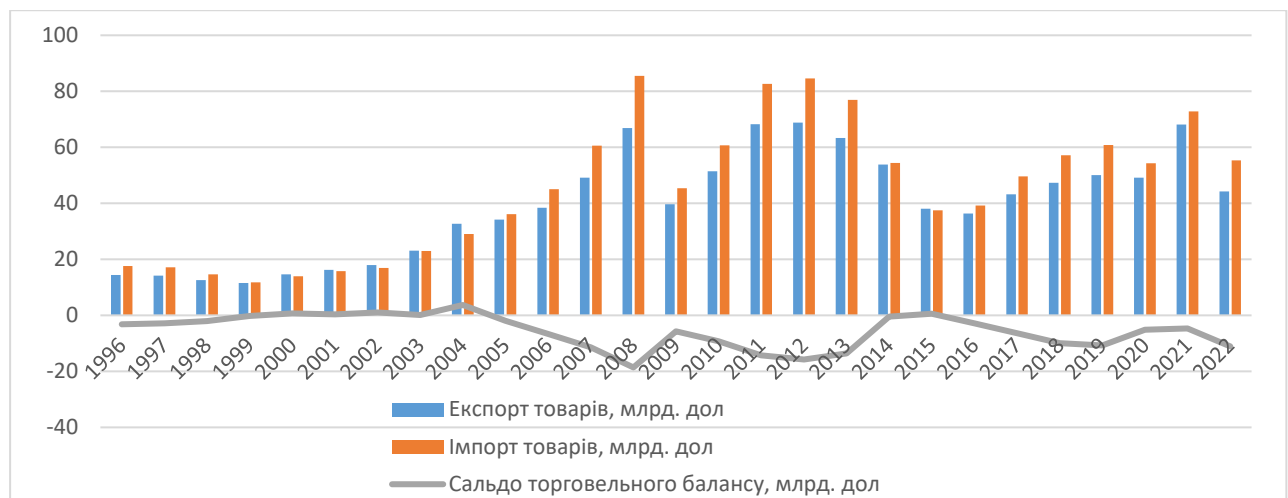


Рис. 2. Динаміка експорту, імпорту та сальдо зовнішньої торгівлі України, млрд. дол.

Сформовано авторами з використанням [4,1]

За період, що аналізується у переважній більшості років спостерігається негативне сальдо у співвідношенні експорту та імпорту. Це призвело до знецінення національної валюти та стало причиною загострення негативного впливу кризових явищ на економіку України. Також від'ємне сальдо свідчить про фінансову залежність економіки нашої країни від зовнішніх кредитних ресурсів та провокує збільшення зовнішнього боргу, про що свідчать статистичні дані.

Як видно з даних на рис. 2 з початком війни у 2022 році різко зменшились обсяги зовнішньоекономічної діяльності. Так, лише у березні 2022 року експорт українських товарів скоротився вдвічі, імпорт – більше ніж втричі [1]. Особливо постраждав вивіз металів та сільськогосподарської продукції. За період війни також відбулася динамічна переорієнтація зовнішньої торгівлі України на європейські ринки, нові логістичні маршрути, це суттєво знівелювало обмеження, що наклало блокування агресором чорноморських морських портів. Цьому сприяли рішення ЄС та інших важливих торговельних партнерів щодо лібералізації доступу українських товарів, важливі рішення щодо поліпшення їх транспортування на територію ЄС. В Україні було вжито важливі заходи щодо роботи експортно-кредитного агентства у нових воєнних реаліях. Прикладом вирішення логістичних проблем для експорту стало налагодження роботи так званого «зернового коридору», відновлення чіткої роботи транспортної й портової логістики з українського боку. Функціонування «зернового коридору» унаочнило збереження статусу України на світовому ринку агропродукції, зменшило економічний спад в Україні, поліпшило фінансове становище агровиробників [5]. Наразі однією із важливих стратегій подолання негативних наслідків війни для українського бізнесу є ефективний розвиток експорту на ринки ЄС з урахуванням нових логістичних маршрутів.

Короткий аналіз основних макроекономічних показників економіки України свідчить про велику кількість не вирішених проблем. Однак, зважаючи, що через війну порушено базові основи подальшого розвитку економіки, важливим є визначення основних складових впливу на цей розвиток у повоєнний період. До них, як нами було зазначено [6], відносяться:

- наявність сильного політичного лідерства еліт, що готові відстоювати національні інтереси України;
- державне нівелювання воєнних ризиків для бізнесу або підтримка приватного бізнесу через відповідні програми;

- переведення переважної частини міжнародної допомоги в грантові проекти та спрямування їх на відновлення виробничих потужностей, створення робочих місць;
- проведення інституційних реформ в системі державного управління;
- безповоротний вектор на європейську інтеграцію та набуття повноправного членства України у Європейському Союзі та НАТО.

- створення умов для довгострокового сталого зростання економіки.

План повоєнної відбудови України [7] був розроблений Кабінетом міністрів України та презентований у липні 2022 року у швейцарському м. Лугано, де задекларовано 850 проєктів в галузях інфраструктури, безпеки, інвестицій у кліматичну сферу та цифрову економіку, а також у диверсифікацію енергетичних ресурсів, що за попередніми оцінками потребують 750 млрд. дол. інвестицій. Цей план розрахований на десять років, що передбачає щорічне зростання ВВП на 7%. Більшість задекларованих проєктів (580) мають бути реалізовані до 2025 року, 270 проєктів - до 2032 року. В плані передбачено реалізацію таких проєктів національних програм: основи відновлення; зміцнення інституційної спроможності; основи відновлення: цифрова держава; зміцнення оборони і безпеки; прагнення до інтеграції в ЄС; відбудова чистого та захищеного середовища; енергетична незалежність та зелений курс; поліпшення бізнес-середовища; забезпечення конкурентного доступу до капіталу; забезпечення макрофінансової стабільності; розвиток секторів економіки з доданою вартістю; розширення та інтеграція логістики з ЄС; відновлення та модернізація житла та інфраструктури регіонів; розвиток системи освіти; модернізація системи охорони здоров'я; розвиток систем культури та спорту; забезпечення ефективної соціальної політики. Зазначені національні проєкти охоплюють усе економічне середовище, але їх реалізація не можлива без іноземної допомоги.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що наразі основні складові майбутнього відновлення та успішного розвитку економіки України у повоєнний період, які заявлені у Плані повоєнної відбудови, – це міжнародна підтримка, ефективна інвестиційна політика та сучасна реорганізація і реструктуризація економіки.

Основні пріоритети розвитку економіки України у повоєнний період були проголошені на IX Київському міжнародного економічного форуму (КМЕФ) у жовтні 2023 року [8]. Основне гасло цього форуму (Люди. Бізнес. Економіка. Ціна свободи) і визначає пріоритети розвитку економіки України. Головна тема економічного форуму - питання свободи та ціни, яку, під час повномасштабної війни, український бізнес, економіка і суспільство платить за майбутнє держави з вільною розвинутою економікою та дієвими стратегіями розвитку.

Як зазначив прем'єр-міністр України [8], у 2023 спільними зусиллями вдалось змінити негативні економічні тенденції, що сталися через війну. Інфляція сповільнилась з 26% до 8-9%. У наявності рекордні міжнародні резерви близько 40 млрд. доларів. Дефіцит бюджету хоча і залишився на рівні 20%, але зрозумілі резерви його фінансування. Очікується зростання економіки щонайменше на 4% і першочергово за рахунок машинобудівної та будівельної галузей. Також визначено основні сектори, на яких буде базуватись майбутнє економіки України: ВПК, аграрний сектор, енергетика, ІТ сектор, будівництво та машинобудування.

Позитивним фактором впливу на економіку України є банківська система, яка не зважаючи на зовнішні виклики, що спричинені війною, залишилась стійкою. Цьому сприяла трансформація фінансового сектору впродовж останніх восьми років, що підготувала банківську систему до зазначених викликів.

Для успішної післявоєнної відбудови та розвитку економіки України необхідно подолати над складні виклики та виконати завдання щодо нарощування людського капіталу, повернення вимушених мігрантів, створення привабливого інвестиційного та бізнес-клімату, налагодження системної співпраці з міжнародними партнерами, інтеграцію ветеранів та багато іншого.

На думку спікерів панельної дискусії «Людський капітал: адаптація до нових викликів» відтік людського капіталу спричиняє колосальну демографічну кризу, що потребує негайних рішень: із 17 млн працездатного населення до повномасштабного вторгнення, наразі в Україні залишилося не більше 12 млн [8]. Тому повернення вимушених мігрантів - головне завдання на найближчі роки. Для цього потрібні безпекові умови, доступне житло та робочі місця.

Основні теми, що розглядались на КМЕФ, зважаючи на практичну орієнтованість форуму, на нашу думку, мають бути певним чином відображені у стратегії повоєнного розвитку вітчизняної економіки, як то: інвестиції та страхування воєнних ризиків; українська енергетика; міжнародна співпраця у відбудові України; євроінтеграція та економічна співпраця; людський капітал та його адаптація до нових викликів; ментальне здоров'я як нові навички у новій реальності. І ключовим для економіки України має бути питання людського капіталу, зважаючи, що демографічні виклики є безпрецедентними, а готові рішення чи релевантний міжнародний досвід – відсутні.

Повномасштабне вторгнення змусило також бізнес переглянути підхід до ведення справ. Наразі український бізнес живе у новій економічній реальності, до якої звикає та адаптується, виконується пошук нових шляхів реалізації свого потенціалу, якими наразі можуть бути: високі технології, діджиталізація, military tech тощо.

Вселяє надію, що Україна впорається з викликами, які спричинені війною. На думку голови Національного банку України А. Пишного, у 2023 році вдалось втримати економіку. Так, на початку 2023 року інфляція була 26%, закінчили її з інфляцією та зростанням ВВП на рівні 5%.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Підсумовуючи проведене дослідження, можемо зазначити, що за період незалежності українська економіка пройшла чотири масштабні економічні кризи. Перші три кризи були детально причинно-наслідково проаналізовані у попередніх публікаціях авторів. Основна увага у цьому дослідженні була приділена четвертій кризі, спровокованої війною Росії проти України. В статті акцентовано увагу на основних здобутках і перевагах української економіки у до воєнний період щодо агро- та ІТ-секторів, розглянуто проблеми, можливі наслідки у воєнний та після воєнний періодах для зазначених секторів економіки. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності країни за тривалий період свідчить про переважне негативне сальдо цієї діяльності та рівень експортної і імпоротної залежності української економіки. Є надія на покращення результатів цієї діяльності через динамічну переорієнтацію зовнішньої торгівлі України на європейські ринки та нові логістичні маршрути. Особлива увага для реалізації Плану повоєнної відбудови національної економіки має бути приділена основним пріоритетам цієї відбудови та, зазначеним у ньому, напрямкам. Важливою проблемою наразі є відтік людського капіталу з України через війну. Тому створення нових робочих місць, безпека праці та гідний рівень заробітної плати - це першочергові завдання для вирішення та обов'язкова умова успішної реалізації Плану відбудови української економіки.

Література

1. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. EconomistUA. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://economistua.com/byudzheta-ukrayini-2023-chogo-chekati/?fbclid=IwAR2DCo3gTjbnyldUKU7jg4hruZAFD_-Hc4c-YcV0Qo3OZDP6As15cE6pG4A
3. Ua.news. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ua.news/ua/money/s-kakymy-problemamy-stalkyvaetsya-it-sektor-v-uslovyah-voyny>
4. Карвацка Н.С., Тюріна Н.М., Назарчук Т.В. Ретроспективний та перспективний аналіз зовнішньоекономічної діяльності України. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2022. №2 (304), с. 219-226 [Ретроспективний и перспективный анализ внешнеэкономической деятельности Украины — Вестник Хмельницкого национального университета \(khnu.km.ua\)](https://khnu.km.ua)
5. Економічні підсумки 2022 року та очікування щодо 2023 року. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidsumky-2022-roku-ta-ochikuvannya-shchodo-2023-roku>
6. Тюріна Н. М., Назарчук Т. В., Гурницький О.М. Антикризове управління соціально-економічними системами в умовах невизначеності повоєнного періоду. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2022. №1 (314), С. 7-13
7. План повоєнного відновлення економіки України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>
8. Київський міжнародний економічний форум 2023. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://mind.ua/news/20264116-u-kievi-vidbuvsya-ix-kiyivskij-mizhnarodnij-ekonomichnij-forum-2023>

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. EconomistUA. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: https://economistua.com/byudzheta-ukrayini-2023-chogo-chekati/?fbclid=IwAR2DCo3gTjbnyldUKU7jg4hruZAFD_-Hc4c-YcV0Qo3OZDP6As15cE6pG4A
3. Ua.news. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <https://ua.news/ua/money/s-kakymy-problemamy-stalkyvaetsya-it-sektor-v-uslovyah-voyny>
4. Karvatska N.S., Tiurina N.M., Nazarchuk T.V. Retrospektyvnyi ta perspektyvnyi analiz zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. 2022. №2 (304), s. 219-226 Retrospektyvnyi i perspektyvnyi analiz vneshneekonomicheskoi deiatelnosti Ukrainy — Vestnyk Khmelnytskoho natsionalnoho unyversyteta (khnu.km.ua)
5. Ekonomichni pidsumky 2022 roku ta ochikuvannya shchodo 2023 roku. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidsumky-2022-roku-ta-ochikuvannya-shchodo-2023-roku>
6. Tiurina N. M., Nazarchuk T. V., Hurnytskyi O.M. Antykrizove upravlinnia sotsialno-ekonomichnyimi systemami v umovakh nevyznachenosti povoiennoho periodu. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. 2022. №1 (314), S. 7-13
7. Plan povoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <https://recovery.gov.ua/>
8. Kiyivskiy mizhnarodnij ekonomichnij forum 2023. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <https://mind.ua/news/20264116-u-kievi-vidbuvsya-ix-kiyivskij-mizhnarodnij-ekonomichnij-forum-2023>